

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Når undringen leder til en fyldt stilhed, der er værd at tænke ud fra

Relevansen af 'det sokratiske' i humanvidenskab, højere uddannelse og professionsudvikling

Hansen, Finn Thorbjørn

Published in:
Logos

Publication date:
2015

Document Version
Accepteret manuscript, peer-review version

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Hansen, F. T. (2015). Når undringen leder til en fyldt stilhed, der er værd at tænke ud fra: Relevansen af 'det sokratiske' i humanvidenskab, højere uddannelse og professionsudvikling. *Logos*, 3, 7-14.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

NÅR UNDRINGEN LEDER TIL EN FYLDT STILHED, DER ER VÆRD AT TÆNKE UD FRA: *Relevansen af 'det sokratiske' i humanvidenskab, højere uddannelse og professionsudvikling*

Finn Thorbjørn Hansen

Jeg er af *Logos*-redaktionen blevet bedt om at gøre rede for, hvor og hvorfor jeg i dag, i 2015, ser en relevans af 'det sokratiske' i moderne humanvidenskab, højere uddannelse og professionsudvikling. Det er nemlig alle felter, som jeg forskningsmæssigt i over 15 år har arbejdet med ud fra en 'sokratisk' tilgang.

Som *Logos'* ansvarlige redaktør, Hans Gregersen, skrev til mig:

"Nu er dialogerne hos Platon jo fyldt med bevægelser, der går fra mavefornemmelser/synsninger (*doxai*) til egentlig viden (*episteme*), og Sokrates' spørgende jordemoderkunst betjener sig ofte af en gendrivelse (*elenchos*), der for udenforstående kan forekomme noget negativ. Det spændende at spørge dig om er derfor, hvad det er, du mener, Sokrates og den sokratiske metode kan bibringe os i dag."

Jeg skal på den relativt korte plads forsøge at give et svar på det. Det vil jeg gøre ved først at udpege, hvad jeg ser som det essentielle i 'det sokratiske', og hvorfor især den filosofiske *undren* (på græsk: *thaumazein*) og det sokratiske undringsfællesskab og dialogiske nærvær er nøgler til at forstå Sokrates' filosofiske samtale- og jordemoderkunst. Dernæst vil jeg beskrive, hvorledes jeg selv forsøger at skabe sokratiske samtale- og undringspraksisser som aktionsforsker og som underviser på universitetet eller som 'sokratisk facilitator' inden for professionsudvikling som sådan.

Sidstnævnte beskrivelser kan selvsagt kun blive kortfattet, og derfor vil jeg også afslutte med nogle forslag til læsninger, der bedre udfolder, hvori et 'sokratisk forskningsinterview', en 'sokratisk dialoggruppe', en 'filosofisk vejledningspraksis' og et 'undringsværksted' består, og hvorledes disse kan praktiseres på 'sokratisk vis'.

MED HVILKE BRILLER SER MAN?

Når man vil svare på spørgsmålet 'Hvad vil det sige at filosofere på sokratisk vis?' – og i det hele taget, når man vil beskrive, hvad Sokrates samtale- og jordemoderkunst går ud på – gør man klogt i først at fremlægge sine fortolkningskilder. Med hvilke linser læser man Platons dialoger?

Ned gennem filosofihistorien har utallige filosoffer og skribenter refereret til og beskrevet sig selv som 'sokratiske' og givet deres særlige udlægning af, hvad meningen var med Sokrates' mange spørgsmål og samtaler og med Platons dialogiske forfatterskab som sådan.

Så forskellige moderne filosoffer som f.eks. Jürgen Habermas, Michel Foucault, Søren Kierkegaard, Hans-Georg Gadamer, Jan Patocka, Gabriel Marcel, Pierre Hadot, Emmanuel

Levinas og Hanna Arendt har hver på deres måde positivt beskrevet deres egen tænkning som inspireret af Sokrates og Platon og har i disse beskrivelser hver givet deres udlægning.

Min primære inspiration til at forstå 'det sokratiske' har jeg hentet fra fem forskellige kilder: Søren Kierkegaard, Hans-Georg Gadamer, Hannah Arendt, Michel Foucault og Jan Patocka.

“*Den dybe indsigt og visdom får man via den tavshed, som opstår, når man grundlæggende ledes af en fælles undren og dialog.*

Kierkegaard (1997 [1841], 2002 [1846]) giver os blik for den eksistentielle dimension i den sokratiske samtale, og hvorfor det er afgørende men aldrig helt muligt (derfor den passionerede og aldrig afsluttede stræben) at forsøge at opnå en eksistential integritet mellem tanke og liv, før at der

kan gøres indsigter med dybde og visdom. Det interessante ved den eksistensfilosofiske tolkning af Sokrates er, at den dybe indsigt og visdom får man – som i øvrigt også Platon skriver i *Det Syvende Brev* i det sidste bind VI af *Platons Samlede Værker*¹ – hverken gennem det skrevne ord eller det talte sprog, men via den tavshed, som opstår, når man grundlæggende ledes af en fælles undren og dialog, og når 'gnisten' – kontakten til fænomenet – på forunderligvis er der.

Derfor er vejen til den egentlig visdom (*sophia* og *nous*) noget der må ske på negerende og indirekte vis, da de dybere indsigter ikke kan siges positivt og direkte i konkrete udsagn, definitioner og begreber.

Men i den tavshed, der følger af en genuin undren – og dertil knyttet begyndende lytten til fænomenet i sig selv – vil muligheden for en dybere ordløs forståelse indtræffe. Eller som Kierkegaard selv formulerer sig i *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates* (Kierkegaard, 1997 [1841], s. 254):

Det Hellige skulde ikke tages forfængeligt, Templet maatte først renses, før det Hellige atter vilde tage Plads deri. Sandheden fordrer Taushed, før den vil oplade sin Røst, og denne Taushed skulle Socrates tilvejebringe. Derfor var han blot negativ.

Gadamer (2004 [1960], 1986) har et ekceptionelt godt blik for de 'sandhedserfaringer' af etisk, eksistential, æstetisk, spirituel og 'værensmæssig' art, der forbliver 'uudsigelige' for den logisk-fremadskridende og metodisk analyserende tænker og dennes argumentationsgang og sproglighed. Der må skelnes mellem epistemologiske og proportionelle *udsagns-sandheder* og ontologisk-levede *værens-sandheder*.

Det er sidstnævnte sandhedsformer, der er målet for den sokratiske jordemoder- og samtalekunst. Når Gadamer beskriver 'det sokratiske' som en grundmodel for sin filosofiske hermeneutik, gør han det, fordi der i den sokratiske spørgeform og dialektik og *elenchos* ligger en bevægelse og længsel, der når ud over både *doxai* og *episteme* (altså ud over de personlige meninger og

1 I *Platons Samlede Værker* (bind VI) i ny oversættelse fra 2015, skriver Ivar Gjørup i forordet til "Breve", at netop *Det Syvende Brev* må antages at være skrevet af Platon selv, om end Platon her skriver nogle forbavsende og afgørende ting, når han siger, at hvad han ser som det væsentligste i livet, hverken er noget vi direkte kan skrive eller tale om. Et brev og en pointe som også Gadamer, Foucault, Patocka og Arendt tager op i deres tænkning og forståelse af 'det sokratiske' og som i øvrigt også gennemstrømmer Kierkegaards syn på 'det sokratiske'. For yderligere uddybning af betydningen af *Det syvende Brev* i Platons tænkning, se Sayre (2002) og Rhodes (2003).

generelle vidensbaserede udsagn) – for i stedet at rette sig mod en visdom (*sophia*, *nous* og *phronesis*), der knytter sig til en levende meningsfuldhed i livet, som den pragmatiske og kognitive bevidsthed og diskurs ikke har greb om.

Hvis man kort sagt vil forstå, hvad værdighed er, så må man først forsøge selv at *leve* værdig og *være* værdig, og tænke fra en sådan 'inderside-erfaring', før en dybere indsigt i og begrebslig forståelse af værdighed som fænomen og livsytring kan ske.

“Hvis man vil forstå, hvad værdighed er, så må man først forsøge selv at *leve* værdig og *være* værdig.

Arendt (2005 [1958], 1978) har også et blik for denne værensmæssige sandhedsdimension i den sokratiske tænkning, men dvæler i højere grad ved *den filosofiske undren* (*thaumazein*) – en sanselig tavs ikke-viden – som porten til, ledetråden i og drivkraften bag den sokratiske dannelses- og samtaleproces.

Hvad vil det sige at tænke indefra egne livserfaringer og på en grundlæggende undrende måde? Hvori adskiller den filosofiske undren sig fra den intellektuelle nysgerrighed, den videnskabelige undersøgelse eller den (ideologi)kritiske refleksion? Det er spørgsmål, der er gode at stille sig, når man vil indkredse undringens fænomenologi. I den grundlæggende kunstneriske forundring og filosofiske undren synes vi i højere grad at være i en ontologisk resonans og dialog med erfaringer og indsigter i livet, som vi på reflekteret afstand og på epistemologisk (vidensmæssig og videnskabelig) vis ikke vil kunne komme i dialog med og få greb på og greb om.

Her mødes Gadamer og Arendt i deres lovprisning af det græske ord *theoria* (kontemplativ tænkning, hvor man eksistentielt er til stede og deltagende i den sag eller det livsfænomen, man er optaget af) frem for den moderne videnskabs ophøjelse af teorien som den distancerede og objektiviserende iagttagelse af det undersøgte.

Foucault (2005 [1982]) og Patocka (2002) har det til fælles, at de grundlæggende ser 'det sokratiske' som en livsform og livskunst. De taler om den sokratiske samtale- og jordemoderkunst som en 'etisk selvomsorg' og om at leve 'det filosofiske liv'. Fokus er på handlingen, på det at turde træde frem og stå ved det, som man dybest set tror på og ser og oplever som sandt, godt og smukt.

Foucault knytter an til det græske ord *parrhesia*, der har at gøre med de levende 'sandheder', der først viser sig, hvis den enkelte i den konkrete handling reelt tør sætte sig selv og denne sandhed på spil i almenmenneskelig og samfundsmæssig kontekst.

Med Foucault følger der også en mere æstetisk dimension med til 'det sokratiske', idet øjeblikke af 'skønhed' opstår, når der opstår en momentan harmoni mellem personens *logos* og *bios*, mellem tanke og liv, i en *ethos* og

“Her mødes Gadamer og Arendt i deres lovprisning af det græske ord *theoria* frem for den moderne videnskabs ophøjelse af teorien som den distancerede og objektiviserende iagttagelse af det undersøgte.

livsbegivenhed, hvor noget større end en selv (Foucault kalder det for spiritualitet) i det pågældende øjeblik ligesom kalder på en handling, en dåd.

“Men det er i undringsfællesskabet, der kan opstå en solidaritet og et eksistentielt skæbnefællesskab, der kan skabe en særlig form for åbenhed og fælles søgen og længsel.

(der også er påvirket af Kierkegaard og Heidegger) vil vi som mennesker (da vi jo ikke er guder eller fuldendte) altid komme for sent og altid komme til kort i vores selvdannelses- og erkendelsesbestrebelse.

Patocka er mere beskeden, hvad angår ønsket om og troen på, at man kan opnå den slags 'skønne enhedsøjeblikke' og æstetiske selvdannelser. Han taler i stedet for om 'the solidarity of the shaken'. I hans sokratiske-inspirerede tænkning

Men det er i undringsfællesskabet, i de samtaler, hvor vi oplever en fælles rystelse over, hvor lidt vi i grunden ved og kan vide, at der kan opstå en solidaritet og et eksistentielt skæbnefællesskab, der kan skabe en særlig form for åbenhed og fælles søgen og længsel.

Det unikke ved Patockas tænkning er derudover, at han som eksistentiel fænomenolog også får peget på, hvorfor 'det sokratiske' og denne visdomslængsel altid må ske via en 'nede-fra-og-op'-bevægelse, altså fra en levet erfaring og personlig grundlæggende undren, der kan optø de fastfrosne meninger (*doxai*) og sikkerheder, definitioner og vidensformer (*epistemer*). Først da er vi åbne og modtagelige nok til at kunne 'se' det underfulde og modtage de ordløse indsigter, som kun kan ske med eller opstå i én i den slags forundrings- og undringsøjeblikke.

Med Patocka får vi således en fænomenologisk grund under og indgang til 'det sokratiske'.

AT FINDE FREM TIL DE 'SOKRATISKE STIER'

Jeg har i *Den sokratiske dialoggruppe* (Hansen, 2000), *Det filosofiske liv* (2002) og i *At stå i det åbne* (2008) givet forskellige pædagogisk-filosofiske beskrivelser af og refleksioner over, hvordan man konkret kan skabe rum og de rette 'sokratiske attituder og dyder' for, at et sokratiske undringsfællesskab og sokratiske dialogkultur kan blive til.

Grundtanken er, at det at filosofere på sokratiske vis ikke er noget, som man hverken kan læse sig til eller tilegne sig via konkrete værktøjer og metoder.

Det er ok at have noget skoleviden og nogle færdigheder i at kommunikere og samtale ud fra nogle allerede givne værker og metoder i 'sokratiske dialog'. Men det er, som det er med den dygtige kunstner eller jazzmusiker. Én ting er at kunne sin teknik og sit håndværk og diverse teorier om billedkunst eller jazzmusik. Noget andet og langt vigtigere, hvis man vil blive en god billedkunstner eller jazzmusiker, er at have føling, intuition og fornemmelse – og ikke mindst en indre drivkraft og kærlighed til kunsten eller musikken.

Den gode kunstner eller jazzmusiker forstår at improvisere i øjeblikket ud fra, hvad det er, som det sete (f.eks. egetræet, der males) eller musikken (eller det, der søger et udtryk gennem musikken) kalder på.

Kunstneren eller jazzmusikeren er således under indtryk af 'noget', som søger et udtryk. Og her kan kunstneren eller jazzmusikeren ikke bevæge sig frem via allerede trådte stier og de vidensformer, kompetencer og tillærte færdigheder, som de *har* lært. Her må kunstneren eller jazzmusikeren først og fremmest formå at være til stede i øjeblikket på en intens nærværende måde for at kunne høre 'kaldet i situationen'. Hans viden, teknik og håndværk kan så følge efter, og oftest er denne viden, kompetence og håndværk rigtignok medvirkende til, at indtrykket på excellent vis finder et udtryk, der både overrasker publikum og kunstneren eller jazzmusikeren selv. Ellers ville der ikke være tale om et kunstnerisk skabende og original værk.

Men den som spiller førsteviolinen her er altså hverken *episteme*, *poesis* eller *techne*, men hvad Platon og Aristoteles kaldte for *phronesis*, og som Gadamer senere gjorde til et nøglebegreb i den filosofiske hermeneutik og bestemte som en slags taktfuldhed eller gehør for det væsentlige i den konkrete situation.

På tilsvarende vis – med en sådan improvisatorisk og phronetisk sans – må man også forholde sig til filosofi og til den sokratiske samtale.

Også her kan man til en vis grad lade sig lede af filosofisk skoleviden og nogle filosofiske metoder og greb og begreber, men det væsentlige – den filosofiske tæft – dét får man først, hvis man er under indtryk af noget, der virkelig har gjort et indtryk, og når dette indtryk er båret af en grundlæggende undren og lytten til 'noget' (sagen eller fænomenet selv), der kalder.

“ *Den som spiller førsteviolinen her er altså hverken episteme, poesis eller techne, men phronesis.*

Når man da 'står i det åbne' og i en sådan lytten til fænomenet eller 'sagen selv', kan man som jazzmusikeren altså ikke blot trække på sin tidligere viden og kompetencer, men man må snarere forsøge at rense sig for sikker viden og nå frem til det, jeg andet sted har kaldet feltet for "*det vi ikke ved, at vi ikke ved, men er eller kaldes til at blive*" (Hansen, 2014).

Fra dette sted, i en grundlæggende undren og 'ikke-viden', vil man kunne improvisere på filosofisk vis og ud fra et gehør for 'Sagens stemme' og ikke kun ens egen idiosynkratiske Personlige stemme (eller lyster og interesser), eller Fagets stemme (ens professionalitet) eller Systemets stemme (hvad man bør gøre ud fra gældende institutionelle, kulturelle, politiske eller *commen sense* standarder og regler).

At handle sokratiske vil da være at bryde igennem de størknede meningsskorper og selvfølgeligheder, som har aflejret sig omkring én, for i stedet at finde ud i det åbne og ud i en dialog med det underfulde og gådefulde i det hverdagsagtige og umiddelbart selvfølgelige. Kan man det, er man (gerne sammen med andre) trådt ud på de sokratiske stier!

“ *At handle sokratiske vil da være at finde ud i det åbne og ud i en dialog med det underfulde og gådefulde i det hverdagsagtige og umiddelbart selvfølgelige.*

UNDRINGSVÆRKSTEDER ELLER 'WONDER LABS' I 2015

Jeg har i perioden fra 2004-2012 undervist og trænet undervisere og professionelle i at arbejde med filosofisk vejledning og sokratiske dialoggrupper. I 2002 oprettede jeg sammen med en mindre gruppe filosoffer Dansk Selskab for Filosofisk Praksis (www.dsfp.dk), hvor netop denne sokratiske samtale- og dannelsesproces blev afprøvet og diskuteret.

I dag – som professor i filosofisk og dialogisk praksis ved Center for Dialog og Organisation ved Aalborg Universitet – har jeg også bevæget mig over i en forskningstilgang, der er sokratisk.

Dels har jeg udviklet, hvad jeg kalder "sokratisk forskningsinterview" (Hansen, 2015a) og dels sokratisk og fænomenologisk aktionsforskning, som er blevet gennemført i forskellige faglige og professionelle sammenhænge (Hansen, 2014, Hansen, 2016).

Grundkernen i den aktionsforskning, som jeg kalder sokratisk og fænomenologisk, er 'undringsværksteder' eller Wonder Labs.

Jeg skal kun kort beskrive strukturen og fremgangsmåden i dette værksted, da man kan finde det udførligt beskrevet andetsteds (Hansen, 2014, 2015b, 2016).

Undringsværkstedet består af fem rum eller momenter. Forenklet sagt er disse inspireret af de fem fornævnte filosoffer. Der er således et fænomenologisk moment (Patocka), et hermeneutisk (Gadamer), et undringsdialogisk (Arendt), et eksistentielt (Kierkegaard) og et phronesisk moment (Foucault).

I det første rum skal deltagerne medbringe en levet erfaring og fortælling fra eget liv, der har gjort et stort indtryk på dem. På fænomenologisk vis åbnes dennes livserfaring så via forskellige skrive- og refleksionsøvelser, der får det forunderlige i det selvfølgelige frem.

I det andet rum spørges der til på mere filosofisk vis, hvad det almenmenneskelige kan være i disse konkrete og personlige fortællinger og erfaringer. Dertil spørges der også – på sokratiske-drillende og kritisk vis – ind til de tavse grundantagelser og værdier, som synes at blive taget for givet i den givne erfaring eller fortælling.

I det tredje rum træder deltagerne ind i en fælles sokratisk dialoggruppe omkring et valgt filosofisk tema og spørgsmål som har udkrystalliseret sig ud af de første to momenter. Her er det for alvor de sokratiske dyder og attituder og spørgeformer (Hansen, 2000, 2008) der bringes i spil. I dette rum vil også menneskeheden Store Fortællinger og Undringer blive bragt på banen i forhold til det valgte tema, så gruppens meninger og spørgsmål også kan blive belyst og inspireret fra andre større horisonter.

I det fjerde rum vil den sokratiske facilitator standse op, og spørge til, hvor den enkelte selv er – eksistentielt set. "Hvem og hvor er du selv i alle disse mange fine tanker og idealer?" Her vil jeg som facilitator også bruge mere æstetiske og spirituelle eller kontemplative øvelser (f.eks. stilhedsøvelser eller filosofiske vandringer i naturen), hvor den enkelte bringes til at 'filosofere med hjertet' over for det valgte spørgsmål og tema.

Endelig i det femte rum vil man – som i analogien om Platons hule – vende tilbage til det almindelige hverdags- og arbejdsliv og den organisation, man er en del af. Herfra vil man spørge, hvorledes man fremadrettet kan leve et mere 'filosofisk liv' med større 'etisk selvomsorg' og praktisk visdom i fællesskab med andre.

RELEVANSEN AF 'DET SOKRATISKE' I DAG

Disse undringsværksteder eller *wonder labs*² har jeg brugt med gode resultater i undervisningen på universitetet, hvor de studerendes kritiske såvel som eksistentielle dannelse og refleksion – og motivation! – fremmes (Hansen, 2014).

Jeg har også brugt undringsværksteder på diverse seminarer og kurser for professionelle. F.eks. seminarielærere, konsulenter og sygeplejersker der godt vil lære 'at stå i det åbne' og også få skærpet deres sans for det eksistentielle og deres etiske dømmekraft og ikke mindst udviklet en ny sproglighed for det etisk-eksistentielle og sokratisk samtalekultur i deres professionelle arbejde.

Men jeg har især set nytten af denne sokratiske tilgang, når jeg benytter den i aktionsforskning. Via undringsværkstedet som 'aktion-ind-i-feltet' får pilotgruppen af praktikere i den pågældende organisation (f.eks. Designskolen Kolding og Anker Fjord Hospice – se Hansen, 2014, 2016) en særlig mulighed for at 'tænke fra indersiden af deres professionspraksis'. Via denne sokratiske og undrende tilgang forløses og artikuleres der indsigter, som ellers kun ligger i kroppen eller praksissen som en tavs, intuitiv og situativ viden eller visdom.

“Jeg har især set nytten af denne sokratiske tilgang, når jeg benytter den i aktionsforskning.”

På denne måde bliver praktikerne sokratiske forskere i egen praksis, og min funktion som udefrakommende aktionsforsker er da at være 'sokratisk fødselshjælper' for disse refleksions- og dannelsesprocesser og interne og ofte oversete indsigter. Denne fremgangsmåde er især relevant, når man – som f.eks. sygeplejerske eller designer – arbejder med eksistentielle, etiske, spirituelle eller æstetiske og værensmæssige erfaringer og livsfænomener.

*

Opsummerende kan man altså sige, at man kun har set toppen af det 'sokratiske isbjerg', hvis man tror, at 'det sokratiske' kun handler om at gå fra *doxai* til *episteme*. Da er man nemlig i så fald kun gået halvvejen. Fra *episteme* går Sokrates videre til *aporia* og videre til *thaumazein* – den grundlæggende undren. Og derfra vil man så – på mere kontemplativ vis (*theoria*) kunne gøre sig håb om at modtage en visdom af mere ordløs natur (*sophia* og *nous*).

Når kritikere af Sokrates derfor affejer den sokratiske tilgang som værende for kognitivistisk og rationalistisk (eller metafysisk i bastant forstand), så er det fordi, at de ikke som f.eks. Kierkegaard, Gadamer, Arendt, Patocka og Foucault har set den anden side af 'det sokratiske'.

² Se beskrivelse om Wonder Lab på AAU på: http://www.kommunikation.aau.dk/forskning/vidensgrupper/cdo/dialogue_labs/wonder_lab/

REFERENCER

- Arendt, H. (1978). *Life of the Mind*. New York: Harcourt, Inc.
- Arendt, H. (2005 [1958]). *Menneskets vilkår*. Kbh.: Gyldendal.
- Foucault, M. (2005 [1982]). *The Hermeneutics of the Subject*. New York: Palgrave, Macmillan.
- Gadamer, H.-G. (2004 [1960]). *Sandhed og metode*. Aarhus: Systime A/S.
- Gadamer, H.-G. (1986). *The Idea of the Good in Platonic-Aristotelian Philosophy*. New Haven: Yale University Press.
- Hansen, F.T. (2000). *Den sokratiske dialoggruppe: et værktøj til værdiafklaring*. Kbh.: Gyldendal.
- Hansen, F.T. (2002). *Det filosofiske liv: et dannelsesideal for eksistenspædagogikken*. Kbh.: Gyldendal. (Ph.d.-afhandling).
- Hansen, F.T. (2008). *At stå i det åbne: dannelse gennem filosofisk undren og nærvær*. Kbh.: Hans Reitzels forlag.
- Hansen, F.T. (2014). *Kan man undre sig uden ord? Design- og universitetspædagogik på kreative videregående uddannelser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hansen, F.T. (2015a). "Den sokratiske forskningsinterview: et alternativ til kvalitativ forskning forstået som vidensproduktion". I: *Metodefetichisme: Kvalitative metode på afveje?* (red. Karen Munk og Søren Bengtson). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hansen, F.T. (2016 – in print). *At undres ved livets afslutning: Filosofiske samtaler om livet og døden i palliativt arbejde*. Kbh.: Akademisk forlag.
- Hansen, F.T. (2015b). "The Call and Practices of Wonder". In: *The Socratic Handbook* (ed. Michael Noah Weiss). Wien: LIT Verlag.
- Kierkegaard, S. (1997 [1841]). *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates*. Søren Kierkegaards Skrifter (SKS), bind 1.
- Kierkegaard, S. (2002 [1846]). *Afsluttende Uvidenskabelig Efterskrift*. SKS bind 7.
- Patocka, J. (2002). *Plato and Europe*. Stanford: Stanford University Press.
- Rhodes, J. (2003). *Eros, Wisdom, and Silence. Plato's Erotic Dialogues*. Columbia, Missouri: University of Missouri Press.
- Sayre, K. (2002). *Plato's Literary Garden: How to Read a Platonic Dialogue*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame.

ANBEFALET LITTERATUR TIL INSPIRATION:

- Hansen, F.T. (2000). *Den sokratiske dialoggruppe: et værktøj til værdiafklaring*. Kbh.: Gyldendal.
- Hansen, F.T. (2008). *At stå i det åbne: dannelse gennem filosofisk undren og nærvær*. Kbh.: Hans Reitzels forlag.
- Hansen, F.T. (2014). *Kan man undre sig uden ord? Design- og universitetspædagogik på kreative videregående uddannelser*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Weis, M.N. (2015). *The Socratic Handbook*. Wien: LIT Verlag. (Se: http://www.litwebshop.de/index.php?main_page=product_info&cPath=18&products_id=12069)

Filosoffen som bremse, som vi kender det fra Apologien. Ikke den bremse, der standser folk, men den bremse, der sætter gang i dem.

